

Tautosakos darbai 64, 2022, p. 57–75
 ISSN 1392-2831 | eISSN 2783-6827
 DOI: <https://doi.org/10.51554/TD.22.64.02>

Tarprūšinė patirtis sergant. Antropologinė prieiga prie kelių Janinos Degutytės tekstų

GIEDRĖ ŠMITIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
 smitiene.giedre@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3049-1528>

SANTRAUKA. Paprastai, siejant žmogų ir gyvūną, apie juos kalbama *bendrai*, t. y. numatant optimalią jūdviejų padėtį. Autentiški poetės Janinos Degutytės (1928–1990) tekstai įsiterpia į intensyviai plėtojamą tarprūšiškumo diskursą specifiniu aspektu: jie susieja gyvūno ir ligos, senatvės, skausmo ir nujaučiamos mirties patirtis. Pasitelkiant Donnos Haraway *tapsmo su gyvūnu sąvoką*, straipsnyje rodoma, kaip keičiasi sergančiosios tapatybė jai būnant su kate. Galima sakyti, kad katė išveda ją iš gūžimosi savyje ir užsisklendimo ligoje. Būdama su kate, kalbančioji pamažu priima save sergančią, o gyvenamąjį pasaulį – kaip tokį, kokiame ji gyvena.

Vakarų filosofijos tradicijoje būtent skausmu ir mirtimi dažniausiai argumentuojamas neperžengiamas žmogaus atskirumas ir individualumas: skausmas ir mirtis, teigiama, nėra intersubjektyvūs. J. Degutytės aprašoma katė, skaudant ir iki mirties būnanti kartu, leidžia permąstyti mirties ir skausmo išgyvenimo individualumą. J. Degutytė, panašiai kaip fenomenologas Alphonso Lingis, atskleidžia žmogaus juntamą būtinybę mirti būnant kartu su kitu. J. Degutytės atveju šią galimybę žmogui atveria katė.

RAKTAŽODŽIAI: tarprūšinis santykis, katė, tapsmas su, Janina Degutytė, liga, skausmas, mirtis.

Interspecies Experience of Illness. Anthropological Approach to Several Texts by Janina Degutyte

ABSTRACT. Usually, when associating humans and animals, they are discussed *in general*, i. e. presupposing the optimal status of both. Authentic texts by the Lithuanian poet Janina Degutyte (1928–1990) enter the intense interspecies discourse in a very particular way – by juxtaposing experiences of the animal, illness, age, pain, and the anticipation of death. Using the notion of *becoming with* the animal, introduced by Donna Haraway, the author of the article describes the identity of the ailing person, changing while the latter is with the cat. It could be said that the cat takes her out of the state of cowering inside and shutting herself in her illness. While being with the cat, the subject of the texts gradually accepts herself as an ill person, along with the lifeworld as it is.

In the Western philosophy, pain and death are primarily perceived as a proof of the insurmountable solitude and individuality of a human being; allegedly, pain and death are not

intersubjective. The cat described by Degutytė shares the human pain until death, allowing for reconsideration of the individual character of pain and death experience. Not unlike to the phenomenologist Alphonso Lingis, Degutytė reveals the human necessity to die in the company of another. In Degutytė's case, this possibility is provided by the cat.

KEYWORDS: interspecies relationship, cat, becoming with, Janina Degutytė, illness, pain, death.

Prisijungti prie tarprūšiškumo tematikos mane pastūmėjo vėlyvieji poetės Janinos Degutytės tekstai: eilėraščiai, rašyti vėliau, nei publikuotas paskutinis rinkinys (1984), skelbti periodikoje ar likę tik kaip rankraščiai, ir to paties laiko tematiškai jiems artimi laiškų fragmentai. Visus šiuos tekstus laikyčiau reta išgyvento santykio su gyvūnu atodanga. Taip susiklostė, kad katė poetės gyvenime atsirado šiai įkopus į šeštą dešimtmetį. Kaip tik tuo laiku pablogėjo ir lig tol silpna buvusi jos sveikata: prie širdies ligos prisidėjo inkstų nepakankamumas, kas reikalavo dar labiau derintis prie kūno. Maždaug nuo 1972-ųjų poetė vasarodavo savo draugės dailininkės Bronės Jacevičiūtės-Ječiūtės gimtinėje (Mazgeliškiuose, Kupiškio raj.), kur visada buvo kačių, tačiau pati su jomis susidraugavo tik 1981-aisiais. Baigiantis dar kitų metų vasarai, vieną iš jų nusprendė vežtis į Vilnių. Tų metų laiškuose J. Degutytė mini ir tai, kad norėtų rašyti istorijas apie kates. Šio darbo ėmėsi po metų – 1983-aisiais. (Tekstai išleisti atskira knygele vaikams *Nepalik manęs. Pasakojimai apie gyvulėlius*, 1986.)

Tradicinėje filosofijoje lyginant žmogų ir gyvūną, paprastai apie juos kalbama *bendrai*, t. y. numatant, kad jie abu yra tokie, kokie turi būti, atitinkantys tam tikrą vidurkį. Autentiški J. Degutytės tekstai į šį diskursą įsiterpia specifiniu aspektu: jie susieja gyvūno ir ligos patirtis. Sergantis žmogus būna silpnesnis, pažeidžiamesnis, mažiau savarankiškas. Gyvūnas, atsirandantis prie silpno ir daug ko nebegalinčio žmogaus, gauna kitų galimybių pasirodyti, nei turėtų optimalioje gyvūno ir žmogaus susitikimo situacijoje.

Apie skirtingų gyvybės rūšių neatsiejamumą šiandienos humanitariniai mokslai kalba daug ir plačiai. Žmogaus kūną sudaro skirtingi mikroorganizmai, įgalinantys jį veikti; kaip tam tikra visuma žmogaus kūnas dalyvauja simbiozės ir simbiogenozės procesuose kartu su kitų rūšių kūnais; lygiai taip ir socialinį gyvenimą gyvenantis žmogus niekada neveikia vien su žmogiškosiomis būtybėmis – jis arba ji nuolat atliepia kitas rūšis, persiima jų augališkumu ar gyvūniškumu. „Būti vienam – tai visada *tapti su daugybe* [kitų]“, – rašo tarprūšiškumo tyrinėtoja antropologė, biologė Donna J. Haraway (2007: 4).

Knygoje *Kai susitinka rūšys* (2007) D. Haraway nuo neribotos tarprūšiškumo įvairovės grįžta prie elementaraus, labiausiai pažįstamo tarprūšinio santykio, mezgamo tarp naminio gyvūno ir žmogaus. Ji siekia suprasti savo pačios keitimąsi gyvenant su aviganiu šunimi. Atskirą metodologinę prieigą formuoja permąstydamą

dvi klasikines pozicijas: Gilles'io Deleuze'o ir Félixo Guattari, išdėstyta knygoje *Tūkstantis plokštikalnių* (1980), bei Jacques'o Derrida, išsakyta gyvūno problemai skirtoje paskaitoje „Gyvūnas, kuris, vadinasi, esu“ (skaityta 1997-aisiais, išleista rinkinyje tuo pačiu pavadinimu 2006-aisiais). G. Deleuze'as su F. Guattari entuziastingai rašo apie žmogaus *tapsmą gyvūnu*, tačiau, kaip atkreipia dėmesį D. Haraway, jų kalbama apie gyvūnus, su kuriais niekada nebuvo susidurta; sakykime, jie pasitelkia vilkų gaują kaip bendrystės, grindžiamos traukiančios energijos ir gaujos sąjunga, metaforą. J. Derrida, priešingai, savo garsiąją paskaitą pradeda nuo tiesioginio filosofo susitikimo su kate, nuo juntamo jos žvilgsnio ir suvokimo, kad jis yra jos matomas ir suvokiamas.

G. Deleuze'ą ir F. Guattari sugretinusi su J. Derrida, D. Haraway suvokia, kad jai svarbu aiškintis tiesioginį kasdieninį buvimą – „savo nuosavų namų dumblą ir gleives, po kuriuos keliauja [jos] biologinė siela“ (2007: 30). Tai tapo jos metodologiniu išeities tašku ir mąstymo plotme. Minėtoje paskaitoje, toliau apmąstydamas susitikimą su kate, J. Derrida iškelia gyvūno kitybę – „egzistenciją, kuri priešinasi bet kokiai sąvokai“ (2016: 109). D. Haraway šioje vietoje atsiriboja nuo J. Derrida: ji nuosekliai laikosi atliepiančio susitikimo ir kasdienio bendravimo su šunimi. Ji kiek apgailestauja, kad J. Derrida, tekstą pradėjęs realiu susitikimu su savo kate, nuo jo atsitraukia. Išsilaikyti ties kasdieniu santykiu su gyvūnu nėra paprasta, ir pati D. Haraway knygoje nuolat nutolsta nuo savo suformuluotos intencijos. Tai, kas kasdieniška, anaipol nėra lengvai prieinama (de Certeau 1988: xi–xii). Patirties refleksija kompleksiška ir lėta, ir tai gražina prie minties, kad vertę turi kiekviena išliekančią formą įgyjanti patirties atodanga.

Antropologiniai-filosofiniai darbai sudaro prielaidas J. Degutytytės tekstuose atpažinti gyvūno problematiką, suvokti jos reikšmingumą, pamatyti, kaip subtiliai ir niuansuotai ji išskleidžiama. J. Degutytytės ir antropologijos, filosofijos tekstų santykį straipsnyje stengiamasi išlaikyti dialoginį, kad vienus aiškintų, tęstų, tikslintų kiti. Fenomenologinė-antropologinė šio straipsnio metodologija sudaro galimybes atskleisti patiriamą žmogaus ir gyvūno santykį gyvenamo gyvenimo kontekste.

KATĖ, KURI PASIRODO

Sergančio žmogaus santykiui su gyvūnu, namine kate, nušviesti svarbūs du poetiniai J. Degutytytės tekstai: „Nakties monologas eilėraščiui“ (1985) ir „Žmogus visada miršta vienas“ (1987). Abu jie išliko tvarkingoje, nuo 1974-ųjų pildytoje užrašų knygelėje¹; dauguma eilėraščių, atrodo, į ją buvo perrašyti iš atskirų

.....
1 Minima užrašų knygelė, užsilikusi poetės knygų spintoje, buvo rasta 2009-aisiais perduodant J. Degutytytės asmeninę biblioteką Vytauto Didžiojo universitetui. B. Jacevičiūtė-Jėčiūtė atidavė ją man kartu su keliais kitais tąsyk rastais rankraščiais.

rankraščių, joje kaupiami. „Nakties monologas eilėraščiui“ publikuotas *Literatūroje ir mene* 1988-aisiais, poetės šešiasdešimtmečio metais, antrasis tekstas, atrodo, liko neskelbtas.

Iš karto reikia pabrėžti, kad abu šie santykiui su savu gyvūnu svarbūs eilėraščiai nėra skirti būtent katėms. Juose kalbama apie savą gyvenimą, egzistencines skaudžiai susiklostančias galimybių ir negalimybių situacijas. Katė abiem atvejais paminima teksto pabaigoje, lyg iš anksto nenumatyta. Tarsi pasirodytų pati, kalbančiajai nė nesiruošus apie ją prabilti. Tačiau ši lyg ir atsitiktinė katė išsprendžia susiklosčiusią kalbančiosios situaciją, suteikdama jai šiek tiek perspektyvos ir ateities. Taigi katė veikia eilėraščio gyvenamajame pasaulyje ir gali būti suprantama tik kartu su juo (kaip ir jis – tik kartu su ja). Jos reikšmė formuojasi iš situacijos, ir dėl to šiame skyriuje, skirtame pirmajam eilėraščiui, apie situaciją, kurioje pasirodo katė, kalbama daugiau nei apie pačią katę.

Nakties monologas eilėraščiui

Kokie baisūs ilgi ir juodi mėnesiai
aklos ir kurčios tuštumos –
be tavęs, eilėrašči.
Viskas atimta,
kad būtum tu.
Netektys įaugo į sielą
tarsi medžiai –
juodas lapkričio sodas
pilnas šiurpios vienatvės –
tai aš
tai aš, kuri nematoma
ta, kuri susigūžus lovoj –
šalia auksinė erškėtuogių arbata,
kelios tabletės, naktis ir katė
savo juodom veidrodinėm akim
pažvelgus laižo ant rankos
užtiškusių ašarų...

Niekas nežino,
kas tu man esi.

1985.II.12–13 naktį

1985-ieji metai J. Degutytės gyvenime – tai vis labiau silpstančios sveikatos laikas; prieš keletą metų nustatytas inkstų nepakankamumas gyvenimą darė vis sudėtingesnį gyventi. 1984 m. ji išleido paskutinį rinkinį *Purpuru atsivėrusi*. Tačiau ir po jo rašyti, kad ir nedaug, rašė. Šiuose, vėlyviausiuose, eilėraščiuose galima matyti vis kylantį poezijos ir rašymo reikšmės klausimą. „Nakties monologas...“ – vienas iš tokių tekstų. Tai eilėraštis, atskleidžiantis sunkumą būti be eilėraščio, nerašyti, t. y. nedaryti to, prie ko esi pratusi. J. Degutytė paprastai „rašydavo galvoje“, popieriaus lapą paimdavo tik susiklosčius visam tekstui, tad ir „Nakties monologe...“ veikiausiai kalbama ne tiek apie fizinį nerašymą, kiek apie neišgyvenamą eilėraščio klostymosi būseną, kaip pasaulio skaidrumo, sulaikymo ir tam tikro prijaikinimo momentą. Gretimame tos pačios užrašų knygutės tekste eilėraščio rašymas vadinamas „švente vienatine“ („Kai buvau vaikas“).

Kiek anksčiau, nei buvo rašomas „Nakties monologas...“, išsiųstame laiške kalbama apie sveikatą, taip pat apie negalėjimą rašyti:

Na, o mano stovis – lyg ir neblogėja [...] truputį stipriau jaučiuos, jau nesidaro taip staiga silpna, kad reikia skubiai grįžti į lovą. Galiu daugiau skaityti, už tai ničnieko nemezgu. Na, ir vis terliojusi su tais valgiais – kol priruoši tas daržoves...

[...]

Jau tas nerašymas – kaip baisesis kalnas ant pečių. Kaip sunku – šito nerašiusiam neįmanoma suprasti... Kaip balerinai sulaužyti kojas (1985.I.21, MLLM 54444).²

Negalėjimą rašyti poetė išgyvena taip, kaip šokėja išgyvena sulaužytas kojas. Tai ne pačių kojų skausmas, o fiziškai patiriamo negalėjimo šokti skausmas. Kaip skulptūros atliejimo negatyvas numato skulptūrą su visu jos paviršiaus detalumu, taip skaudžiai juntama tuštuma, kurioje galėtų būti tai, kas buvo, bet ko nėra.

„Nakties monologo eilėraščiui“ forma – tartum smėlio laikrodžio: pirmos devynios eilutės subėga į susiaurėjimą – dviejų žodžių eilutę „tai aš“ – ir, perėjusios šį susiaurėjimą, susitapatinimą, perkeistos subėga į apatinės „smėlio laikrodžio“ dalies eilutes, beje, taip pat devynias. Taip nuo vidinės tuštumos ir vienatvės, ją priėmus ir su ja susitapatinus, pereinama į išorišką situaciją, kurioje pasirodo fizinis „baisių, ilgų ir juodų“ mėnesių pagrindas.

Pirmoji akistata su esama padėtimi tokia sunki, kad nuo jos atsiribojama. Kalbančioji, matydama save susigūžusią lovoje, akimoju nuo savęs nutolsta, užima pašalinės stebėtojos poziciją. Su kiekviena eilute besikeičiantis įvardijimas (nuo pirmo iki trečio gramatinio asmens) „tai aš / tai aš, kuri [...] / ta, kuri [...]“ rodo didėjant

2 Dauguma J. Degutytės laiškų saugoma Maironio lietuvių literatūros muziejuje (toliau – MLLM). Juos cituojant žymima rašymo data ir muziejaus suteiktas numeris. Kiti vykdant tyrimą surinkti laišškai yra laikinai saugomi mano; cituojant pastaruosius nurodoma tik laiško data.

atstumą. Stiprėjanti įtampa kiek atslūgsta, kai tolesnėse eilutėse pradėdama kalbėti apie šalia esančius dalykus – erškėtuogių arbatą, tabletes, naktį ir... katę. Apie tai, kas aplink, kalbėti lengviau nei apie save. Juntamas daiktų, pirmiausia aukso spalvos arbatos, reikšmingumas bent šiek tiek išveda iš sunkumo. Arbatos erškėtuogės, kad ir džiovintos, priartina nutolusį, pasimiršusį augalų pasaulį. Iš eilėraštyje vardinamų keturių aplinkos dalykų vienas – katė – perima kalbančiosios dėmesį, kartu ir visą tolesnę eilėraščio eigą. Taip nutinka keistu figūratyviu būdu – vienoje eilutėje katė sintaksiškai minima vienarūšės sakinio dalies pozicijoje, kitoje gramatiškai netaisyklingai paverčiama atskiro dėmens veiksmu:

šalia auksinė erškėtuogių arbata,
kelios tabletės, naktis ir *katė*
savo juodom veidrodinėm akim
pažvelgus laižo [...]

Taip eilėraščių apie eilėraščių netikėtai, galbūt ir kalbančiajai to nenumačius, perima katė – jos santykis su kalbančiaja. Katė negali pakeisti lig tol išrašyto asmens skausmo būti be eilėraščio, tačiau kartu šitoje gyvenimo situacijoje ji yra arčiausia ir glaudžiausia: eilėraštis neprieinamas, arbata ir tabletės lieka šalia, o katė žiūri ir liečia, dalydamasi kūno šiluma. Ji padeda išbūti ir priimti tai, kas yra.

Vėlyvuosius J. Degutytes laiškus užpildo liga ir negalėjimas – jie atima didelę dalį jos jėgų ir laiko. Tačiau poezijoje to iš esmės nėra, liga – tai gyvenimas, nepatenkantis į eilėraščius. Kalbėti apie nesveikatą sunku, bet dar labiau – neįprasta ir nepriimta (Jonutyte, Šmitienė 2021: 63–65). „Nakties monologe...“ ji prasprūsta į tekstą netikėtai: kalbančioji, pripažinusi vienatvę ir tuštumą, ir save kaip užpildytą vien jomis, jų perimtą, pamato save kūnišką, tačiau per menką ir per silpną, kad galėtų su savo kūnu tapatintis ir sutapti, save kūnišką junta kaip svetimą – kaip „tą“. Kūną ir visą gyvenimą perkeičiančią ligą galima išgyventi labai skirtingai, ir eilėraštyje pasirodantis susvetimėjimas su savo sergančiu kūnu – dažna patirtis (Toombs 1992: 90–91). „Nakties monologe...“ liga patenka į kalbančiosios sąmonę ir į eilėraščio tekstą tarpininkaujant katei. Pasirodęs gyvūnas padeda neatsitraukti nuo gyvenamojo pasaulio, išlaikyti jį sau tokį, koks yra.

TAPSMAS SU GYVŪNU, ARBA KITOKS PASAULĖJIMAS

Rašydama apie artimą buvimą su gyvūnais, D. Haraway kelia mintį, kad buvimas kartu mus veikia ir mes tampame kitokie ir kitokios – kitokio jautrumo, kitokio juslinio suvokimo. *Tapsmą su* (angl. *becoming with*) ji apibrėžia kaip dinamišką tapatybinį procesą, vykstantį su tais ir pagal tuos, su kuriais tu esi. Minėtąjį J. Derrida

tekstą „Gyvūnas, kuris, vadinasi, esu“ išjudina vizualus susitikimas su kate, o štai D. Haraway, įveikdama regos numanomą atstumą, kalba apie kur kas glaudesnius kasdienius susitikimus lytint. „Ką aš liečiu, kai liečiu savo šuni?“ – vienas pagrindinių jos knygos klausimų (2007: 3).

J. Degutytės „Nakties monologe...“ kalbančiosios santykis su kate taip pat užsimezga per sąlytį, tik šiuokart ne žmogus liečia gyvūną, o gyvūnas žmogų. Eilėraštis pagauna ne tokį hierarchišką ryšį: apsikeičiant vaidmenimis atsitraukiama iš aktyvios (svarbesne laikomos) pozicijos. Tai pasikartoja ir kitame to paties meto J. Degutytės tekste: „nešu plutelę duonos / išdykusiam ėriukui / (tokia šilta burnytė liečia delną)“; kalbančioji prieina ir gyvūnas ją paliečia („Kai buvau vaikas“). Sąlytis visuomet abipusis: kad vienas galėtų paliesti kitą, ir šis turi liestis prie pirmojo – tai esminė bet kurio sąlyčio sąlyga. Sąmonė pasirenka, kurioje sąlyčio pusėje būti: jausti tą, kurį liečia ranka, ar jausti savo liečiančią ranką, kuri sykiu yra liečiama kito (Husserl 1989: 146–147, 154). Tad D. Haraway klausimas „Ką aš liečiu, kai liečiu savo šuni?“ J. Degutytės atveju galėtų būti reformuluojamas taip: ką liečia katė (ar ėriukas), liesdama (ar liesdamas) mane?

„Lytėjimu ir dėmesiu bendrininkai, noromis ar nenoromis, įklimpsta į mišrios santuokos dumblą, suteikiantį mūsų kūnams visa tai, ką šis ryšys duoda. Lytėjimas ir dėmesys turi pasekmių“ (Haraway 2007: 36). Taip teigdama, D. Haraway turi omenyje pokyčius, vykstančius skirtingų rūšių kūnams keičiantis mikroorganizmais, – bet ne vien juos. Nuolatinis rūšių susidūrimas ir sampynas ji mato kaip pasauliškumo žaidimą žemėje, kuriam vykstant visi šių susidūrimų dalyviai formuojasi ir persiformuoja, tampa vis kiek kitokie. „Esu tai, kuo tampu su rūšimis kompanionėmis, tai sujaukia giminės ir rūšies kategorijas“ (ten pat: 19). Maurice’as Merleau-Ponty, keldamas santykio su gyvūnais klausimą, taip pat susitelkia į tarpkūniškuosius mainus. Pasitelkdamas Edmundo Husserlio *Ineinander* sąvoką, jis atskleidžia kiekvienos savasties galimybę būti kito savastyje (2003: 208–214).

Eilėraštyje katė paliečia ne vien kalbančiosios kūno paviršių, bet ir ant jo nukritusią ašarą, suimančią į save skausmą, neviltį, nežinią, nurodomas pirmoje eilėraščio dalyje. Laižydama ašarą, katė liečia kalbančiosios kūno paviršių, kartu – jo skausmą bei tamsą, liečia jį tokį, koks tuo metu jis yra. Katė liečia liežuvio – laižo. Tai lytėjimas, perimantis tai, kas yra ant liečiamo kūno paviršiaus. Taip liečiamosios kūnas iš dalies pereina liečiančiajai ir kartu lieka drėgnas nuo katės liežuvio. Liečianti katė priglunda, jos laižantis prisilietimas priima, jį ir pateisina.

Pokytis būnant kartu su kate, *tampant su*, arba *pasaulėjant*, kaip sakytų D. Haraway, yra dvejopas. Viena vertus, keičiasi artimoji aplinka: lig tol jos buvo nepaisoma (susitelkiant į egzistencinę tuštumą ir vienatvę) arba ji buvo skaudžiai stebima iš šalies (negalint susitaikyti su savimi, susigūžusia lovoje), dabar aplinka priartėja, jos pavidalai tampa aiškūs ir ryškūs. Kalbančioji įsitraukia į pasaulį, nelaiko savęs atskira –

priešingai, jaučiasi priklausoma, ir tai leidžia dalytis našta ir atsakomybe su laiku ir situacija. Pasaulėjimas prasideda pajutus, kad riba, skirianti tave ir pasaulį, yra pralaidi.

Kita vertus, būnant su kate keičiasi ne tik aplinka, bet ir kalbančioji: ji tampa juntama pati sau. Katė žiūri „veidrodinėmis akimis“, leidžiančiomis jose išvysti save. Kalbančioji grįžta į save, nebeužsidaro tamsioje vienatvėje be eilėraščio ir nebestebi savęs iš šalies kaip „tos“ sergančios. Filosofė Elizabeth A. Behnke, fenomenologiškai aprašydama, kaip buvimą su katėmis veikia skirtingi žmogaus kūniškumai, parodo, kad kūnas gali būti nukreiptas ne tik į išorę, bet ir pats į save (1999: 103). Tad būdamas atsirandi sau kaip būnantis. O priešais esančių kitų stebėjimas slepia stebėtoją patį nuo savęs. Galimybė suvokti save, nuo savęs nesislėpti svarbi susiklosčius ligos situacijai, kai būtina perinterpretuoti save ir savo gyvenimą, idant nuo savęs neatsiribotum. Svarbi dar ir dėl to, kad esami kultūriniai modeliai nėra palankūs patiems sergantiesiems: jie stumia arba atsiriboti nuo savo ligos (kartu ir nuo savęs), arba objektinti ją (kartu ir save) pagal medicininės taksonomijas, savaime nesusijusias su sergančio savęs patirtimi (Kleinman 1988: 5–9). Vien suvokimas, kad iki galo nežinai savo padėties, kad gali ją pažinti, leidžia likti atviram arba atvirai.

Tapsmo su kate procesą nebūtų tikslu apriboti vien kasdiene, tarpkūniška plotme, asmens jautrumo ir jslumo pokyčiais. D. Haraway tapsmas su gyvūnu ir tarp rūšiškumo įsisąmoninimas rodo esant kitokio pasaulėjimo (pranc. *autre-mondialisation*), ar kitokios globalizacijos (angl. *alter-globalisation*), galimybę. Skolindamasi šią sąvoką iš politinio aktyvizmo, ji siekia parodyti, kad buvimas savaime lokaliame pasaulyje ne tik neneigia visuotinumą, bet ir gali pasiūlyti kitų etinių būdų spręsti bendrus klausimus. Taip žiūrint, globalumas nėra atsiejamas nuo pagarbos, jis atsakingas aplinkai bei jos įvairovei. Kitokio santykio su pasauliu, anot D. Haraway, galima išmokti „perrišant kai kuriuos paprastus daigiarūšio gyvenimo Žemėje mazgus“ (2007: 3).

„Naktiniame monologe...“, pasikeitus santykiui su artimiausia aplinka ir savimi, pakinta ir santykis su eilėraščiu. Susitaikius su kasdieniu pasauliu, eilėraščio neatsisakoma. Skundas, girdimas teksto pradžioje, pabaigoje (po brūkšnelių) pavirsta intymia eilėraščio rašymo paslaptimi: „Niekas nežino, / kas tu man esi.“ Eilėraščiu kuriančioji iš savo atskirumo išsėina į tai, kas visuotina: tai, kas buvo tik jos, tampa prieinama visiems. Pasikeičiantis santykis su savimi, savo kūnu ir gyvenimu akina kitaip suvokti eilėrašį ir *kitaip pasaulėti*.

ANTROPOLOGINIS SKIRTUMAS

Pasitelkdamas antropologinio skirtumo sąvoką, filosofas Mintautas Gutauskas apibendrina ilgametę Vakarų filosofijos tradiciją nusakyti žmogų per jo skirtumą nuo gyvūno (2014, 2021). Šioje tradicijoje žmogus matomas kaip besiskiriantis daugybe dalykų: kalba, protu, politiškumu, gebėjimu juoktis ir verksti, patirti mirtį,

dovanoti dovanas ir taip toliau. Visi šie skirtumai laikomi žmogiškumo esme. Kaip vertas gyventi suprantamas toks gyvenimas, kuris šią esmę realizuoja. Nesiskirianti nuo gyvūno žmogaus dalis atitraukiama į paribius ir nuo tos esmės izoliuojama. Pasitelkiant tokią apibrėžimo strategiją, gyvūnas lieka nusakomas negatyviai: kaip negalintis to, ką gali žmogus.

Vėlyvieji J. Degutytės tekstai taip pat kalba apie žmogaus ir gyvūno skirtumą, tik žmogus čia skiriasi tuo, ko, lyginant su gyvūnu, jis negali. Pradėkime nuo poetės laiškų, rašytų penktus metus sergant inkstų nepakankamumu ir ketvirtus gyvenant su kate:

Tokia stebuklinga katytė – ji visą laiką verkė žiūrėdama man į akis ir nesitraukė nė žingsnio – nei dieną, nei naktį. Bronė sakė, gal pamišo – aš jai gi nesakiau, kad man skauda. O katytei nereikėjo sakyti, ji ir taip jautė. Ne kiekvienas vaikas verkia, kai motinai skauda. Kai nustojo skaudėti, tą patį rytą išlėkė į kiemą (1986.IX.18, nuo voko, MLLM 49774).

Jaučiausi šią vasarą labai blogai. Vilniuj padariau tyrimus – nusėdimas 67! O ir kt. rodikliai tokio lygio. Skaudėjo sąnarius ir begalinis silpnumas. Katytė tą visą laiką, kol man skaudėjo, rėkė be perstojo. Kadangi aš niekam dėl savo stovio nesiskundžiau – tuoj kištų ligoninėn, o ir Bronė nedrįstų vežti į kaimą, – tai Bronė galvojo, kad katytė pamišo. [...] Po savaitės ir man pagerėjo. Ir katytė nustojo rėkus (1986.XI.23, MLLM 54477).

Savijauta labai pablogėjo: katytė vėl buvo prilipus dieną nakt prie šono. Kai man geriau – eina miegoti į vonią (apšildomos grindys), prieš tai mane užmigdžius, išlaižius. Kelias naktis miegojo vonioj, šianakt vėl nesitraukė nuo manęs, mat iš tiesų buvo labai bloga – nemiegojau ligi 8 ryto! (1987.II.12, MLLM 54447).

Pirmuose dviejuose laiškuose skirtingiems adresatams kalbama apie tą patį ligos paūmėjimą, išgyventą 1986-ųjų rugpjūtį. Abiejuose pasakojamas suvokimas, kad žmogus, čia – rūpestinga bičiulė dailininkė B. Jacevičiūtė–Jėčiūtė, neatpažįsta jos išgyvenamo skausmo, jei apie jį nepasakoma ar kitaip vaizdžiai neišreiškiami. O katei, teigiama, nereikia nei sakyti, nei rodyti: ji pati jaučia ir žino, kada skausmas užplūsta ir kada atslūgsta. Ji būna kartu visą laiką, kol skauda. Kaip tik iš tokio katės elgesio, iš ištvieriamo buvimo kartu ir sprendžiama ją turint gebėjimą atjausti žmogaus skausmą.

Atidžiau pažvelgus į visus tris laiškus matyti, kad katės, nepaliekančios patiriant skausmą, elgesys skiriasi. 1986-ųjų metų pasakojimuose katė atliepia skausmą „rėkdama“ ar, kaip sakoma kitame laiške, „verkdama“. Toks kito skausmo atjautimo būdas, fiziškai jį perimant ir savo kūnu išreiškiant, iš šalies stebintiems atrodo kaip pamišimas („Bronė galvojo, kad katytė pamišo“), tačiau pastebėtina, kad pačios kenčiančiosios jis priimamas kaip gyvūno solidarumas ir buvimas išvien. Žmogui susilaikant nuo dejonų, jas tarsi išsako gyvūnas. Katė savanoriškai ateina kentėti

kartu, nesipriešina kito išgyvenamam skausmui, neatsitraukia, ištvėria visą skausmo laiką: „Kai nustojo skaudėti, tą patį rytą išlėkė į kiemą.“ Tokioje situacijoje santykis su kate patiriamas kaip galintis būti artimesnis nei vaiko su motina, nes „[n]e kiekvienas vaikas verkia, kai motinai skauda“. Kartu tuo pasakoma, kad skausmo jautimas susieja išskirtinai. Aprašomu vėlesniu atveju, 1987–ųjų, katė, kaip ir anksčiau kartą, jusdama artimo žmogaus skausmą nesitraukia, tačiau, užuot perėmusi skausmą, ima guosti ir lengvinti jo išgyvenimą – laižo ir migdo. Išlaižyti skaudantį kūną (gyvūnai išlaižo žaizdas) – tai sietis su juo intymaus sąlyčio būdu. Katė negalėtų išlaižyti, jei sergančioji nesileistų, bet ši nesipriešina, atsiveria bendrystei, ir tai bent iš dalies leidžia nurimti skausmo bangai, nugrimzti į miegą ir poilsį.

Abiem pasakojamais atvejais vertinama katės ištvėrmė nepasitraukti anksčiau, nei skausmas atslūgs. Tai leidžia suprasti, kaip svarbu skaudant nelikti vienai. Atrodytų, lyg vienatvė tą skausmą dar labiau sustiprintų. Ir iš tiesų skausmo tyrinėtojų yra pastebėta, kad suvokimas, jog kiti nejaučia ir nesupranta tavo kenčiamo skausmo ar net netiki jo realumu, gali keliagubai jį sustiprinti (Toombs 1992: 96–97, 118).

J. Degutytės eilėraštis „Žmogus visada miršta vienas“ išliko kaip rankraštis mirtinojoje užrašų knygutėje. Jis buvo sukurtas tuo laiku, apie kurį pasakojama vasario 12-osios laiške, paskutiniame iš cituojamų. Pradėdama šį laišką J. Degutytė sako jį rašanti (matyt, mintyse) jau keturias savaites (nuo draugės Danutės tėvuko mirties), tad pasakojimas apima ilgesnį laiką – galima galvoti ir apie sausio 25-ąją, kuria datuotas eilėraštis.

Žmogus visada miršta vienas.
 Net kai agonija užsitęsia per ilgai –
 mėnesiais ar metais.
 Žmogus visada miršta vienas.
 Kai pašaukia jį Nebūtis,
 jis nuo visų atsiskiria
 ir eina jam vienam skirtu keliu.
 Žmogus visada miršta vienas –
 palikęs pakelėm viltis ir nuoskaudas,
 su negailestingu žinojimu kaktoj.
 Net tie, kurie atneša jam duonos
 ir kloja patalą, –
 neįstengia būti su juo.
 Žmogus, pašauktas Nebūties,
 lieka vienas –
 tik šuo ar katė
 lydi jį iki paskutinio atodūσιο
 ar dar toliau.

1987.I.25

Žmogus miršta vienas.
 Net kas epouje mirštesiai per ilges
 mėnesiais ar metais.
 Žmogus miršta vienas.
 Kas pasiekia jį Nebūtis,
 pats mažiausias atstovė
 ir vėl jam vienas skuti kelis.
 Žmogus miršta vienas –
 peltes, peklėm veltis ir maskandis
 su negalėstingų žmonių kehtojė.
 Net tu, kurie atneša jam duoną
 ir kloje betelę, –
 neįstengia būti su juo.
 Žmogus pasiekia Nebūtis,
 bet ke vienas –
 tik šuo ar katė
 lydi jį iki paskutinio atodūrio
 ar dar toliau.

1987. I. 25

Eilėraščio faksimilė

Eilėraštyje kartojamas pagrindinis sakinytis, jo forma kiek varijuoja, bet mintis nesikeičia: žmogus miršta vienas. Kiti žmonės, kad ir kaip fiziškai arti esantys, perimdami sergančiojo gestus ir intencijas – atnešdami tai, ko jis negali atsinešti, paduodami tai, ko negali pasiekti, darydami jam, su juo ir už jį daugybę paprastų dalykų, paduodami duoną ir klodami patalą, kad ir kokie geri būtų, – „neįstengia būti su juo“. Čia nekalbama apie fizinę vienatvę: artimi žmonės yra šalia, bet, prisimenant D. Haraway, galima sakyti, kad jie *netampa su sergančiuoju*, nebūna taip, kaip jis būna tada, kai agonija ar sunki liga tęsiasi ilgai. Tačiau šuo ar katė, sakoma eilėraštyje, peržengia šią žmones skiriančią ribą ir būna kartu ne tik iki paskutinio atodūrio, bet ir dar toliau. Žmogus negali būti kartu su miršančiuoju, o gyvūnas gali.

Šiuo egzistenciškai sunkiu ir atviru eilėraščiu apibendrinama: jame, kitaip nei anksčiau cituotajame, kalbama ne apie save, bet bendrai apie žmogų, sunkiai sergantį ir mirštantį. Lygiai taip ir sava katė jame pasirodo kaip naminis gyvūnas bendrai – „šuo ar katė“. Egodokumentiniai J. Degutytės tekstai leidžia matyti, kad

šis bendrinimas kyla iš konkrečios patirties – tai forma, leidžianti lengviau kalbėti apie sunkią padėtį.

GALIMYBĖ LIESTI KITO SKAUSMĄ, ARBA KATĖ, KURI IŠPLEČIA ŽMOGAUS GALIMYBES

Vakarų filosofijos tradicijoje skausmu dažniausiai argumentuojamas neperžengiamas žmogaus atskirumas ir individualumas, nes vieno žmogaus skausmo kitas žmogus, teigiama, negali nei jausti, nei suprasti. Skausmas nėra intersubjektyvus, jis nesieja žmonių – atvirksčiai, atskiria. Šiuolaikiniai fenomenologiniai skausmo patirties tyrimai nepakeitė bendros filosofijos pozicijos skausmo atžvilgiu. Iškeldami skausmo asmeniškumą kaip pirminę jo ypatybę, integruodami žmogaus gyvenimą į skausmo suvokimą, tyrėjai tebelaiiko jį fenomenu, esmingai atskiriančiu nuo kitų:

Norėdami pajauti kito asmens skausmą, turėtume pasisavinti jo kūną. [...] Skausmas iš esmės yra neperduodamas jausmas: kaip niekas negali už mane gimti ar mirti, taip ir niekas kitas negali pajauti mano skausmo. Skausmas individualizuoja ir visuomet yra individualizuotas [...] (Geniušas 2021: 66).

Skausmo neperduodamybė yra kažkas neabejotinai unikalaus palyginti su kitais jausmais ir emocijomis. [...] Taikant fenomenologinę terminologiją, galima dar pridurti, kad skausmas neperduodamas nei hiletiškai, nei noetiškai, nei noematiškai (ten pat: 68).

Skausmo individualumą, anot fenomenologo Sauliaus Geniušo, lemia tai, kad jis yra *kūniškas jausmas*. Psichinį jausmą, sakykime, kančią tam tikrose situacijose gali išgyventi keli asmenys. Taigi žmonių individualumo pagrindu šiuose aiškiniuose tampa kūniškumas; tai kiek keista mąstant apie fenomenologijos plėtojamus tarpkūniškumo aprašymus.

Trumpam nutolstant nuo skausmo individualumo ir grįžtant prie J. Degutytės, norėtusi atkreipti dėmesį į santykio su kate išskirtinumą bendrame gyvenimo santykių kontekste. Jau pirmuosiuose laiškuose, pasakojančiuose apie Vilniun parsivežtą katytę Kleopatrą, jūdviejų santykis išsiskiria kūnišku sąlyčiu. Ne kartą aprašomas miegas kartu, detalizuojant kūnų padėtis ir sąlyčių vietas:

Katytė mano labai meili, labai protinga. Taip gražiai tvarkosi tualete, nė neprilaisto. *Miegam kartu. Murkia prisiglaudusi, galvytę po pažasčia pakišusi*. Pora kartų į naktį *palaižo man smakrą ir nosies galiuką, ir vėl miega*. Iš ryto ji anksčiau pabunda, bet vaikštinėja tyliai, leidžia man miegoti. Vis žiūri, ar aš užsimerkus. Jei neatsimerkiu ir nekalbu, tai atsidūsta ir *vėl atsigula po pažasčia* (1982.XI.11, MLLM 49715; išskirta cituojant).

Šią naktį buvo labai didelė vėtra, tai katytė *atėjo po antklode, sudėjo užpakalines kojytes man į delną, po priešakinėm kojom apkabino smakrą ir padėjusi galvytę ant peties saldžiai miegojo*. Ji vėtros labai bijo (1983.IX.6; išskirta cituojant).

Ir dienomis katė nuolat šalia. Laiškus rašant minima, kad ji tupi ant stalo, prie kurio rašoma, kibina koja arba (tai nestebina laikančiųjų kates) įsitaiso rašančiajai ant galvos. Akivaizdu, kad buvimas su kate išsiskiria nuolatiniu sąlyčiu³.

Cituotuose laiškų fragmentuose apie katės atjaučiamą skausmą matyti, kad jų-dviejų buvimas taip pat akivaizdžiai tarpkūniškas. Katė savo kūnu (rėkdama arba verkdamą) perima sergančiosios skausmą, kūnu (laižydama) jį lengvina. Ar skausmo aprašymas tarpkūniškumo plotmėje neišvestų iš tradiciškai teigiamo skausmo individualumo? Ar S. Geniušo pasitelkiamų skausmo tyrinėtojų, tokių kaip Elaine Scarry, teiginys, kad „jausti didelį skausmą reiškia būti užtikrintiems; išgirsti, kad kitas žmogus jaučia skausmą, reiškia abejoti“ (Geniušas 2021: 46), kyla tik iš skausmo išgyvenimo ypatumo, ar labiau iš šalia esančiųjų atsakymo susisieti su kito skausmu? Tariamai unikalus kito skausmo neprieinamumas gali būti susijęs su principiniu nenoru ir baime pripažinti kito žmogaus skausmo ir skausmo apskritai (Frank 1995: 112). Su Jurga Jonutyte esame rašiusios, kad tokį skausmo kaip intersubjektyvaus pozicionavimą didele dalimi formuoja ir vis dar palaiko moderniosios eiblistinės kultūros nuostatos (Šmitienė, Jonutyte, 2021: 90).

Paskutiniame J. Degutytės rinkinyje prasitariama apie galimybę *liesti skausmą*. Skausmo lietimą šiuokart medijuoja žmogaus gerumas:

Gerumas gerumas gerumas –
pirmapradis nebūtas ar užmirštas
neįtikėtinas kaip mėlyna gulbė
įtartinas kaip vidudienio varpas
paslaptingas kaip eglių vakaras

*Šiltais aukso atspindžiais
skausmą lytėdamas
nušviesdamas mūsų likimą
kur esi kur esi*

„Gerumas“ (Degutyte 1984: 24; išskirta cituojant)

3 Kūniško santykio plėtojimas nėra nei vienintelis, nei savaimis bendravimo su gyvūnu būdas. Jis mezgasi ir tvirtėja, kai santykis su gyvūnu nėra frontalus ir objektinantis. Ir atvirkščiai: kūniškam santykiui mezgantis, gyvūnas objektinamas mažiau (Behnke 1999).

Rinkinyje šis eilėraštis dedikuotas Lenai, artimai J. Degutytės bičiulei gydytojai – ji nenuilsdama buvo pasiruošusi visada ir visa kuo padėti, – o rankraštyje⁴ jis užrašomas Bronei, J. Degutytės artimiausiai draugei, įgalindavusiai jos gyvenimą, kai liga jį apribodavo. Keičiamos dedikacijos leidžia suprasti, kad gerumas, galintis liesti skausmą, siejasi ne su vienu žmogumi.

Kito žmogaus skausmo, suvokiamo per lytėjimą, metafora kyla iš tarpkūniško buvimo kartu. Atidengdama tam tikrą kito išgyvenamo skausmo prieinamumą, ji remiasi kūnų sąlyčiu. Per visą eilėraščių nurodomi du vienas greta kito suglausti gerumo veiksmai – skausmo lytėjimas ir likimo nušvietimas. Gretimos jų pozicijos leistų galvoti, kad jie susiję – kad skausmo palytėjimas, jo prieinamumas *nušviečia* kenčiančiojo tamsą. Tačiau tokio gerumo veikimo, tokių jo galimybių kalbančioji nemato kaip elementarių ar juolab įprastų. Visas eilėraščio tekstas susideda iš pastangų nusakyti gerumą, išduodančių efemerišką ir virpančią jo būtį: jis vadinamas pirmapradžiu, bet kartu – nebūtu ar pamirštu. Šis J. Degutytės eilėraštis atveria galimai patirtą žmogaus (ne tik gyvūno) galimybę peržengti absoliučios kito skausmo autonomijos ribą. Bandant gyvenimiškai suprasti, kaip galimas toks peržengimas, reiktų pasitelkti tokių skausmo tyrinėtojų kaip Ericas Cassellis darbus, leidžiančius galvoti, kad pirminis kito skausmo prieinamumas atsiveria tarpkūniškai esant šalia, nekvestionuojant kito skausmo, priimant jį be jokių išlygų kaip esatį (1994, 2001).

Šį tyrimą prie nežymiai J. Degutytės eilėraščių išreikštos žmogaus galimybės liesti kito skausmą atvedė katės motyvas. Iškeldamas skausmo prieinamumo klausimą, jis pravėrė problematiką ir grąžino prie eilėraščio, kuriame skausmo lytėjimas ligi tol likdavo nepastebėtas. Mintis, kad gyvūnas, esant kartu su juo, keičia bendresnį suvokimą, „perriša gyvenimo žemėje mazgus“, pasirodo ir dar kartą grįžtant prie eilėraščio „Žmogus visada miršta vienas“. Tai, ką jame iš pradžių įvardijau kaip gyvūno išskirtinumą, vėliau, „mazgams persirišant“, gali būti suvokiama kaip *neskirtumas*⁵, tą patį gebėjimą pastebinti žmoguje bent kaip potencialų.

Nors pagrindinė J. Degutytės eilėraščio „Žmogus visada miršta vienas“ mintis išsakoma aiškiai ir tvirtai, keletą kartų pakartojama pabrėžiant, kad taip visada būna, eilėraščio pabaigoje ji pralaužiamą: pašauktas Nebūties žmogus nėra visai vienas, jei su juo arba ja gali būti šuo ar katė. Ar šiame eilėraštyje nedaroma dar viena išlyga pasakant, kad kitas *neįstengia būti* kartu? *Neįstengimą* galima suprasti dvejopai: skiriamos pastangos iš principo beprasmės (nes kitas „nuo visų atsiskiria ir eina jam vienam skirtu keliu“) arba esamoje situacijoje neišsipildo, nepasiekia savo. Eilėraštis nesiūlo tiesaus atsakymo – tačiau ar būtų kalbama apie kitą mirties

4 Eilėraštis yra toje pačioje J. Degutytės užrašų knygelėje kaip ir kiti straipsnyje cituoti eilėraščiai.

5 Šia sąvoka Ruslanas Baranovas nusako prancūzų filosofės Catherine Malabou strategiją „ne teigti žmogaus ir gyvūno tapatumą, bet ieškoti skirtumo ir niekaip jo nerasti“ (Baranovas 2014: 118).

akivaizdoje, jei jis neturėtų joje nei vietos, nei vaidmens? Tai, kad tvirtas mirties vienatvės formulavimas eilėraščio pabaigoje sutrikdomas, taip pat leistų galvoti, kad kalbant apie neįstengimą nurodoma dar viena išlyga: neįstengiama ne todėl, kad tai būtų absoliučiai neįmanoma, bet labiau situatyviai, galbūt ir dėl bendrų kultūrinių nuostatų, nepalaujančių veikti net tada, kai kitas žmogus yra labiausiai mylimas ir artimas.

Nuolat įvairiomis situacijomis plėsdamas fenomenologijos ribas, Alphonso Lingis mirties situaciją mato kaip tai, kas mūsų gyvenimą individualizuoja nepalyginamai ryškiau, nei mus individualizuoja mūsų norai ir siekiai, nepastebimai panyrantys į anonimiškumą ir susiliejančios su kitų norais, jų realizavimu. Tačiau pripažindamas, kad mirštame po vieną, A. Lingis kartu rašo apie žmogaus išgyvenamą būtinybę mirti būnant kartu su kitu. Knygoje *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija* aprašydamas žmogaus merdėjimą, jis parodo, kad mirti vienam gali būti itin sunku, kad išgyvenamas skausmas gali apimti ir neleisti mirti pačiam:

Siekdamas paramos iš mano tiesios stovėsenos ant žemės, iš mano akių švytinčio gyvumo, rankų šilumos, aistros mano veide ir kvėpavimo dvasingumo, kitas [mirštantis] siekia malonumo, – to malonumo, kurį teikia džiaugimasis pirmaprade terpe, involiucija į ją ir galimybė mirti joje. Kitas [mirštantis] ieško, kas prisiliestų ir palydėtų (Lingis 1997: 118).

Merdėjimo situacijoje svarbu ne tai, kas sakoma, bet tai, kad sakoma, o labiausiai tai, kad esama šalia:

Bet jeigu sukaupti drąsą nueiti [į ligoninę pas mirstančią mamą], jau nebekyla jokių abejonių dėl to, kad privalai čia būti ir kažką pasakyti. [...] imperatyvu buvo tik tai, kad tu ką nors pasakytum, – bet ką. Kad tavo ranka ir balsas pasiektų ją ir palydėtų į niekur, kurlink ji jau nešama, kad ją aplankytų tavo balso šiluma ir tonas, jos pačios alsavimui slopstant, ir kad tavo akių šviesa sutiktų jos žvilgsnį, nukreiptą ten, kur jau nieko nepamatysi (ten pat: 100).

Čia nereikalingas per kartų kartas išstobulintas racionalumas su nustatytomis etiėmis maksimomis, išgrynintomis visuotinėmis kategorijomis, atrastais empiriniais dėsniais, paklūstančiais vientisam diskursui. Čia reikia pasakyti „kažką, ko nebegali pasakyti kalba“, reikia kūniško akių susitikimo, rankos sąlyčio, balso tembro. Ir tai, anot A. Lingio, bent iš dalies yra tam tikra skausmo ir mirties komunikacija (ten pat: 104):



Katė Kleopatra Janinos Degutytės bute Antakalnyje, 1988.
Onos Pajedaitės nuotrauka iš Lilijanos Žukauskienės šeimos archyvo

Paguodos prisilietimas, sujungiantis su kenčiančiuoju, nėra praktinė jėga, kuri prasiveržia pro kliūtis, kad įkūnytų tam tikrą tikslą. [...]

Tavo prisilietimą kitas patiria kaip iš kitur ateinančią jėgą, kuri ištraukia jį iš jo skausmo, į save įklampusio, ir įtraukia į kentėjimą, nuasmeninantį ir nebesantį jo vieno, jau nebesantį jo vieno (ten pat: 155–156).

J. Degutytės eilėraštyje skausmo ir mirties situacijoje pasirodanti katė ar šuo neturi racionalumo, negali atstovauti diskursui, bet turi kūniškumą ir nuovoką, t. y. tai, ko toje situacijoje reikia, kas leidžia išbūti šalia, laikui atsisiejant nuo bendro pasaulio – „kai nebėra ką veikti, išskyrus kentėti“ (ten pat: 152). J. Degutytės gyvenime katė iš tiesų buvo kartu iki pat to gyvenimo pabaigos. Kai paskutiniaisiais metais poetė du kartus per savaitę išvažiuodavo į Santariškes sunkiai pakeliamų dializės procedūrų, katė, likusi namuose, „eidavo iš proto“:

Nuo mano dializių – Bronei nervai suyra ir katytė iš proto išėjo: dializės dienom, kai tik manęs nėra, prišlapina koridoriuj ant grindų. Iš sielvarto. Nei barimai, nei lupimai nepadedą. Ateina, atsiprašo, rankas laižo, o kai išeinu – vėl tas pats. Jau pusė metų. Nežinom nė ką daryti (1989.I.14, MLLM 54433).

Šis epizodas rodytų, kad katės juntamam kito išgyvenamam skausmui pakelti būtinas tarpkūniškumas: likusi viena, neturėdama kūniško santykio galimybės, katė „išeina iš proto“. Svarbu matyti, kad artimo gyvūno ir artimo žmogaus padėtis čia iš esmės nesiskiria: vienai „nervai suyra“, kita „eina iš proto“. Abiem nepakeliama gyvenimo situacija: sakytum, neturint kūniško santykio ar kūniško veikimo protas praranda pagrindą, leidžiantį atlaikyti gyvenimo sunkumą.

Būtent kūniškumas, vyraujančiai Vakarų filosofijos tradicijai formuluojant ir grindžiant *antropologinį skirtumą*, buvo suskliaustas kaip nereikšmingas, gyvūnui ir žmogui bendras dalykas. Grįžtant prie tarpkūniško santykio kaip esminės buvimo kartu plotmės, žmogaus kūniškumas turi būti neišvengiamai pripažįstamas kaip reikšminis ir neaplenkiamas. Žvelgdami į eilėraščių iš šios perspektyvos, pirmiausia galime sutikti su tuo, kad būtinybė mirti vienai, kad ir kategoriškai formuluojama, kalbančiajai nėra natūrali ir tiek savaime aiški, kad apie ją nereikėtų kalbėti. Tad teigčiau, kad eilėraščio sakymą sudaro išgyvenamos vienvietės ir juntamo noro, kad kas nors būtų šalia, klostė.

Eilėraščiui baigiantis, šuo ar katė sutrikdo kategoriškai teigiamą mirties uždaruumą. Pasirodantis gyvūnas leidžia žmogui suvokti pačią galimybę būti šalia mirštančiojo – ne tik kaip šuns ar katės turimą galimybę, bet apskritai, atveria jos tarpkūnišką pagrindą. Eilėraštis šia kryptimi neplėtojamas, bet, žiūrint visumos, jo pabaiga neabejotinai pakeičia pradžių, teigiančių absoliučią mirties vienvetę.

IŠVADOS

J. Degutytės tekstai atskleidžia specifinę santykio su gyvūnu situaciją: ryšys su kate užmezgamas ir palaikomas tada, kai žmogus serga ir yra fiziškai silpnas; žmogaus kūno pažeistumas išveda jį iš uždaro, sau pakankamo subjektyvumo į santykį. Pasakojimas apie santykius su katėmis, užmezgamus tuo metu, kai dėl kūno silpnumo gyvenimas tampa fiziškai sunkus, rodo, kad kūno ligotumas kaip toks netrukdo palaikyti ryšių, o kartais kaip tik jiems atveria. Savo ruožtu į santykius tokioje situacijoje ateinančio gyvūno veikimo neriboja galinčio ir turinčio galėti kūno vaizdinys, atviromis ar paslėptomis formomis persmelkiantis dažno žmogaus veikimą ir mąstymą.

Katė, išbūdama kartu su skausmą ar mirtį išgyvenančiu žmogumi, pasirodo kaip galinti tai, ko neįstengia žmogus. Ji išveda iš uždaro skausmo ir gyvenimo sunkumo, savo buvimu rodo išliekantį pasaulio gyvybingumą, kurį ir sergančiajam, ir

mirštančiajam reikia justi ir prisiminti. Kartu gyvūnas atidengia merdinčiojo poreikį, kad šalia būtų kitas. Atverta gyvūno galimybė būti su mirštančiuoju leidžia ją suvokti ir bendriau – kaip apskritai turimą galimybę būti su kitu jam mirštant. Tai padeda suprasti, kad būnant šalia nereikia ko nors išspręsti ar nuveikti – pakanka būti kartu.

Pasirinkti tekstai atskleidžia ir keletą bendresnių aspektų. Pirmiausia tai, kad gyvenant kartu su gyvūnu galima *tapti su juo*, t. y. keistis, šį kismą pripažįstant savo tapatumu. Gyvūno buvimas šalia pats savaime neužtikrina *tapsmo su*, tam reikia leisti į santykius – artimus, glaudžius, tarpkūniškus. Tampant su kitu pokytis vyksta ne savasties vidujybėje, bet tarp būnančiųjų. Jis išveda iš uždarumo ir išryškina esamą situaciją kaip susimezgančią iš ryšių bei santykių, kartu – nuolat keičiamą daugybės jos dalyvių.

Čia taip pat išryškėja buvimo kūniškumas, esminis norint suprasti, kaip būnama kartu su gyvūnu, apibrėžiantis šio santykio būdą ir plotmę. Su gyvūnu užmezgamas tarpkūniškas ryšys stiprina žmogaus buvimą kūnu ir jo įsisąmoninimą. Tarprūšiniai santykiai remiasi tarpkūniškumu: jie atrandami, mezgami ir palaikomi kūno plotmėje, taigi yra matytini kaip vienas iš kelių, vedančių prie kūno ir kūniškumo. Arba, atvirkščiai, – kaip kylantys iš kūniškumo.

PADEKA

Nuoširdžiai dėkoju 20-ojo Prigimtinės kultūros seminaro rengėjai Daivai Vaitkevičienei, pakvietusiai skaityti pranešimą apie poetės J. Degutytės santykį su katėmis. Šio pranešimo moderatorei Ramunei Bleizgienei – už diskusiją, išryškinusią gyvūno ir sergančio žmogaus santykį ir parodžiusią, kur link reiktų judėti tyrinėjant toliau. Dėkoju Jurgai Jonutytei, suklususiai man pasakojant apie neskelbtą J. Degutytės eilėraščių ir katės vaidmenį jame ir pirmajai perskaičiusiai šį straipsnį. Dėkoju recenzentams už turiningas pastabas. Ir dar Grėtei, trumpam parnešusiai katę į mūsų namus.

ŠALTINIAI

Degutytė Janina 1984. *Purpuru atsivėrusi*, Vilnius: Vaga.

Degutytė Janina 1986. *Nepalik manęs. Pasakojimai apie gyvulėlius*, Vilnius: Vyturys.

Degutytė Janina 1988. „Nakties monologas eilėraščiui“, *Literatūra ir menas* 17 (2162), bal. 28 d., p. 9.

LITERATŪRA

Baranovas Ruslanas 2014. „Gyvūno klausimas šiuolaikinėje filosofijoje: skirtumo tarp žmogaus ir gyvūno atsakymo link“, *Religija ir kultūra* 14–15, p. 111–122.

- Behnke Elizabeth A. 1999. "From Merleau-Ponty's Concept of Nature to an Interspecies Practice of Peace", in: H. Peter Steeves (ed.), *Animal Others. On Ethics, Ontology and Animal Life*, New York: State University of New York Press.
- Cassell Eric J. 1994. *The Nature of Suffering and the Goals of Medicine*, Oxford, New York, Toronto: Oxford University Press.
- Cassell Eric J. 2001. "The Phenomenon of Suffering and its Relationship to Pain", in: Kay S. Toombs (ed.), *Handbook of Phenomenology And Medicine*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, p. 371–392.
- Certeau Michel de 1988. *The Practice of Everyday Life*, translated by Steven Rendall, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Deleuze Gilles, Guattari Félix 1980. *Mille plateaux*, Paris: Minuit.
- Derrida Jacques 2016. „Gyvūnas, kuris, vadinasi, esu (ištraukos)“, iš prancūzų k. vertė Daina Habdankaitė, *Athena* 11, p. 106–128.
- Frank Arthur W. 1995. *The Wounded Storyteller: Body, Illness, and Ethics*, Chicago, London: University of Chicago Press.
- Geniušas Saulius 2021. *Kas yra skausmas? Deskriptyvi psichologija, transcendentalinė fenomenologija ir natūralizmas*, Vilnius: Phi knygos.
- Gutauskas Mintautas 2014. „Filosofas ir gyvūnas: Nietzsche, Heideggeris, Derrida“, *Problemos* 86, p. 68–82.
- Gutauskas Mintautas 2021. *Žmogus ir gyvūnas. Antropologinis skirtumas fenomenologinėje hermeneutinėje filosofijoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Haraway Donna 2007. *When Species Meet*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Husserl Edmund 1989. *Collected Works 3: Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy, 2: Studies in the Phenomenology of Constitution*, translated by Richard Rojcewicz, André Schuwer, Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers.
- Jonutytė Jurga, Šmitienė Giedrė 2021. *Gyvatės kojos. Negalios samprata gyvenimo pasakojimuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kleinman Arthur 1988. *The Illness Narratives. Suffering, Healing, and the Human Condition*, New York: Basic Books.
- Lingis Alphonso 1997. *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*, iš anglų k. vertė Mėta Žukaitė, Vilnius: Baltos lankos.
- Merleau-Ponty Maurice 2003. *Nature. Course Notes from the Collège de France*, translated from the French by Robert Vallier, Evanston, Illinois, Northwestern University Press.
- Šmitienė Giedrė, Jonutytė Jurga 2021. „Ligos ir negalios mediacija: Artikuliacijos sudėtingumas“, *Colloquia* 47, p. 76–96.
- Toombs Kay S. 1992. *The Meaning of Illness. A Phenomenological Account of the Different Perspectives of Physician and Patient*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.